

Temat: Różne oblicza nacjonalizmu i rasizmu.

Na podstawie podręcznika: Historia i społeczeństwo: Swojskość i obcość, Marcin Markowicz, Olga Pytlińska, Agata Wyroda, wydawnictwo WSiP

W XIX w. na świecie istniało wiele ruchów o charakterze nacjonalistycznym lub rasistowskim. Ich członkowie i zwolennicy reprezentowali bardzo różne postawy. Jedni uważali, że najlepszą bronią przeciwko wrogom zewnętrznym i wewnętrznym jest samodoskonalenie własnej wspólnoty, by mogła przeciwstawić się obcym w walce politycznej lub ekonomicznej. Inni twierdzili, że skuteczną metodą zapewnienia bezpieczeństwa własnej grupie narodowej czy rasowej jest izolacja, jeszcze inni - że eksterminacja ludzi uznanych za wrogów.

POLSKI RUCH NARODOWY W II RZECZYPOSPOLITEJ

W chwili odzyskania przez Polskę niepodległości najsilniejszym ugrupowaniem odwołującym się do ideologii nacjonalistycznej była Narodowa Demokracja. Politycy endecji, której przywódcą pozostawał Roman Dmowski, rozwijali koncepcje programowe nakreślone przed wybuchem I wojny światowej. Uważali, że nadrzędne wartości, które powinien cenić każdy Polak, to naród oraz katolicyzm, który uznawali za narodowe wyznanie. Postulowali więc szczególne uprzywilejowanie Kościoła katolickiego w państwie. Podtrzymywali też przekonanie, że Niemcy stanowią zagrożenie dla Polski, a źródłem takich poglądów była m.in. groźba rewizji granic ze strony zachodniego sąsiada.

Po porażce kandydata prawicy w wyborach prezydenckich w 1922 r. zwolennicy Narodowej Demokracji rozpętali agresywną kampanię. Głosili, że pierwszy prezydent II Rzeczypospolitej, Gabriel Narutowicz, został powołany na urząd dzięki głosom mniejszości narodowych. Nie było to do końca zgodne z prawdą, gdyż ich reprezentanci stanowili tylko 20% składu sejmu, za kandydaturą Narutowicza opowiedzieli się zaś także parlamentarzyści lewicy i części centrum. Oprócz tego prezydentowi zarzucano m.in. ateizm. Endeckie hasła trafiły na podatny grunt. Dnia 16 grudnia 1922 r. sympatyk Narodowej Demokracji, Eligiusz Niewiadomski, zastrzelił prezydenta. Zamachowiec został skazany przez sąd na karę śmierci i stracony. Część bardziej radykalnych działaczy nacjonalistycznych uznawała go jednak za „męczennika” sprawy narodowej.

Pozycja polityczna Narodowej Demokracji załamała się po przewrocie majowym (1926 r.). Narodowcy postanowili wówczas utworzyć ugrupowanie o nazwie Obóz Wielkiej Polski (OWP). Obóz oraz reprezentujące go Stronnictwo Narodowe (SN) były dyskryminowane przez sanacyjne władze, a przywódcy prawicy narażeni na szykany, napaści czy sądowe procesy polityczne. Z czasem środowisko endeckie coraz bardziej się radykalizowało. Zaczęło głosić hasła skrajnie nacjonalistyczne. W 1933 r. władze zdelegalizowały OWP. Najbardziej skrajna część jego polityków utworzyła w 1934 r. Obóz Narodowo-Radykalny (ONR) - ugrupowanie, które coraz wyraźniej formułowało antysemickie postulaty. Władze szybko rozwiązały ONR, który jednak działał dalej nielegalnie. Po pewnym czasie rozpadł się na dwie organizacje - ONR

„A.B.C.” i ONR „Falangę”. Ta ostatnia, kierowana przez Bolesława Piaseckiego, formułowała najbardziej skrajne na polskiej scenie politycznej postulaty nacjonalistyczne i antysemityczne.

ANTYSEMITYZM W MIĘDZYWOJENNEJ POLSCE - PRZEJAWY I KONSEKWENCJE

Nacjonalistyczna prawica - środowiska OWP i ONR - głosiła, że Żydzi zabierają Polakom miejsca pracy, a żydowscy kupcy są oszustami i spekulantami. Sytuację ekonomiczną Polaków można więc poprawić dzięki wyparciu ludności żydowskiej z dochodowych gałęzi gospodarki. Nawoływano też do bojkotowania sklepów i przedsiębiorstw należących do Żydów. Przejawem antysemitycznych nastrojów była również walka o getta ławkowe w szkołach i na uczelniach, czyli oddzielne ławki dla Żydów, a także o *numerus clausus* (łac. liczba zamknięta), czyli ograniczenie na niektórych kierunkach akademickich liczby miejsc dla żydowskich studentów. Żądano także wprowadzenia tzw. paragrafu aryjskiego, czyli niezatrudniania Żydów w instytucjach państwowych. Dochodziło też do licznych brutalnych przejawów antysemityzmu. Bojówki starały się np. siłą nie dopuścić do korzystania przez Żydów z miejsc publicznych. Zdarzały się również bójki uliczne, niszczenie mienia żydowskiego oraz sporadycznie krwawe zajścia. Władze państwowe początkowo ostro przeciwdziałały takim ekscesom. Z czasem jednak (w latach 30. XX w.), gdy ideologia antysemityczna zaczęła zdobywać zwolenników także w kręgach sanacji, coraz częściej patrzyły przez palce na tego rodzaju rozruchy. Polski nacjonalizm ukształtowany w okresie międzywojennym dał o sobie znać także w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu. Na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką skutkiem takich postaw były przede wszystkim obojętność części Polaków wobec zagłady Żydów czy zjawisko szmalcownictwa.

Najbardziej skrajnym przejawem antysemitycznych nastrojów był mord dokonany w 1941 r. na co najmniej 300 żydowskich mieszkańcach wsi Jedwabne na Podlasiu. Według ustaleń Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) zbrodni tej - z inspiracji Niemców - dokonała grupa ok. 40 Polaków. Z kolei po wojnie do tragicznych wydarzeń o podobnym charakterze doszło w 1946 r. w Kielcach. W pogromie kieleckim zginęło 41 osób. Zajścia te rozegrały się przy biernej postawie komunistycznych organów bezpieczeństwa, a być może nawet były przez nie inspirowane w celu odwrócenia uwagi społeczeństwa od sfałszowanego referendum.

NACJONALIZM UKRAIŃSKI W II RZECZYPOSPOLITEJ

W połowie lat 20. XX w. powstało Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO), największa w okresie międzywojennym ukraińska partia w Polsce. Członkowie tego centroprawicowego ugrupowania początkowo otwarcie zwalczały państwo polskie, z czasem jednak, gdy zorientowali się w sytuacji swych rodaków w Związku Radzieckim, zdecydowali się na ograniczoną współpracę z Polską. Ich celem było wywalczenie jak najszerszej autonomii w ramach II Rzeczypospolitej. Inni ukraińscy działacze polityczni nie godzili się na takie ustępstwa i nie zamierzali zaprzestać walki o niepodległą Ukrainę. W najbardziej radykalny sposób zmierzała do tego celu nielegalna Ukraińska Organizacja Wojskowa, która weszła następnie w skład powołanej w 1929 r. tajnej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN). Ugrupowania te konsekwentnie zwalczały państwo polskie metodami terrorystycznymi. Kierowana m.in. przez Stepana Banderę OUN dokonywała zamachów na urzędników państwowych, napadała na posterunki policji, zastraszała polską ludność we wschodnich województwach. Do najbardziej głośnych akcji OUN należały morderstwa popełnione na polskich

politykach - pośle Tadeuszu Hołowce (1931 r.) i ministrze spraw wewnętrznych Bronisławie Pierackim (1934 r.).

Do walki z ukraińskimi nacjonalistami władze skierowały wojsko i policję. W ramach represji przeprowadzano brutalne pacyfikacje ukraińskich wsi (m.in. niszczenie budynków, pobicia, aresztowania). Działania te uspokoiły sytuację, jednak między polskimi a ukraińskimi mieszkańcami Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej trwała głęboko zakorzeniona wrogość i nienawiść.

O Banderze można znaleźć notkę na stronie Polskiego Radia:

<https://www.polskieradio24.pl/39/156/Artykul/955276,Stepan-Bandera-%E2%80%93-ukraiński-bohater-wrog-Rzeczypospolitej>

RZEŹ WOŁYŃSKA I AKCJA „WISŁA”

Polsko-ukraińska wrogość ujawniła się z całą mocą w czasie II wojny światowej. W 1942 r. z inicjatywy części działaczy OUN powstała tajna Ukraińska Powstańcza Armia (UPA). Jej dowództwo planowało usunięcie ludności polskiej z dawnych Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, miało to po wojnie ułatwić zorganizowanie niepodległego państwa ukraińskiego. W 1943 r. - przy współpracy części ludności ukraińskiej i za cichym przyzwoleniem Niemców - UPA rozpoczęła unicestwienie całych polskich osad. Bestialsko mordowano Polaków bez względu na wiek i płeć oraz rozkradano lub niszczone ich dobytek. Ofiarą rzezi, która objęła najpierw Wołyń, a następnie Galicję Wschodnią, padło blisko 100 tys. Polaków. W wyniku działań odwetowych podjętych przez polskie oddziały samoobrony i podziemie śmierć poniosło ok. 20 tys. Ukraińców.

Po zakończeniu II wojny światowej część oddziałów UPA nadal walczyła z Polakami na Podkarpaciu i w Bieszczadach, które pozostały w granicach powojennej Polski. W 1947 r. polskie władze komunistyczne przeprowadziły akcję pod kryptonimem „Wisła” - blisko 150 tys. ludzi, przede wszystkim Ukraińców, zostało wówczas przymusowo przesiedlonych na tzw. Ziemię Odzyskane! W konsekwencji partyzantka UPA - bez wsparcia ze strony cywilnej ludności ukraińskiej - przetrwała na obszarze Polski tylko do jesieni 1948 r. (na radzieckiej Ukrainie prowadziła działania do 1953 r.).

Wydarzenia te pokazuje polski film „Wołyń”, reż. Wojciech Smarzowski, 2016 r.:

<https://www.filmweb.pl/film/Wo%C5%82y%C5%84-2016-724694>

ZBRODNICZA IDEOLOGIA NAZIZMU

W XX w. najstraszniejszą i najokrutniejszą ideologią nacjonalistyczną i rasistowską był nazizm (niem. *Nazi* - skrót od narodowy socjalista). Jego założenia sformułował Adolf Hitler w książce *Mein Kampf (Moja walka, 1925 r.)*. Uznawał on naród (a także rasę) przede wszystkim za „wspólnotę krwi”, która swoje cechy przekazuje kolejnym pokoleniom na zasadzie dziedziczenia. Asymilacja obcych była więc zgodnie z taką koncepcją praktycznie niemożliwa, gdyż oznaczałaby „psucie krwi lepszych narodów” przez „narody gorsze”.

Hitler głosił, że jedyną rasą predestynowaną do sprawowania rządów i tworzenia kultury są Aryjczycy. Wśród nich zaś najwyższą pozycję przyznawał Niemcom - których określał jako

naród (rasę) panów (niem. *Heerenvolk*). Niemieckich nadludzi realizujących swe narodowe (rasowe) cele miały nie obowiązywać żadne ograniczenia moralne. Pozostali Aryjczycy - w tym zdaniem Hitlera stojące najniżej wśród nich narody słowiańskie - powinni zostać poddani władzy Niemców. Żydów, których Hitler nie zaliczał do Aryjczyków, uznawał za najmniej wartościową grupę ludzką, niezdolną ani do sprawowania rządów, ani tworzenia kultury, gotową jedynie niszczyć dokonania Aryjczyków. Dlatego III Rzesza, zgodnie z założeniami hitleryzmu, powinna pozostać „czysta rasowo”, Żydów zaś, jako rasę zagrażającą tej „czystości”, należało całkowicie wytępić. Miało to nastąpić w wyniku zwycięskich wojen, podczas których naród niemiecki miał ponadto zdobyć należną mu przestrzeń życiową (niem. *Lebensraum*).

NAZISTOWSKIE PAŃSTWO HITLERA

Począwszy od lat 20. XX w. hitlerowska Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (NSDAP) zdobywała coraz więcej zwolenników wśród Niemców. Na podatny grunt narodowosocjalistyczna ideologia zaczęła trafiać zwłaszcza w okresie wielkiego kryzysu lat 30., który bardzo boleśnie dotknął niemiecką gospodarkę. W styczniu 1933 r. Hitler został kanclerzem Niemiec. Wkrótce przystąpił do budowy totalitarnego państwa, opartego na rasistowskiej ideologii nazizmu.

W 1935 r. hitlerowcy wprowadzili ustawy norymberskie. Na mocy tych praw Żydów pozbawiono obywatelstwa Niemiec (mieli być jedynie osobami „przynależnymi do Rzeszy”). Określono, kto jest Żydem lub „mieszkańcem”. Zabroniono małżeństw „międzyrasowych” (istniejące już małżeństwa mieszane można było rozwiązać), a wszelkie „międzyrasowe” kontakty seksualne zostały uznane za przestępstwo. W III Rzeszy Żydów usunięto ze szkół, uczelni, wojska i urzędów. Zabroniono im też uprawiania niektórych zawodów, przede wszystkim związanych z medycyną i prawem. Ograniczano również ich prawa i swobody obywatelskie, np. pozbawiono praw wyborczych, zabroniono prowadzenia pojazdów mechanicznych, korzystania z komunikacji publicznej i wstępu do większości miejsc publicznych, obłożono specjalnym podatkiem i pozbawiono części majątków. W wyniku tych szykan z Niemiec wyjechali m.in. znakomici artyści i naukowcy pochodzenia żydowskiego (np. Albert Einstein). Żydzi - obok politycznych przeciwników nazizmu - trafiali też do pierwszego założonego przez hitlerowców obozu koncentracyjnego w Dachau pod Monachium. Podobne szykany z przyczyn rasowych dotknęły też niemieckich Romów (Cyganów).

W 1938 r. doszło w Niemczech do zorganizowanego przez nazistowskie władze ogólnokrajowego pogromu Żydów, zwanego nocą kryształową. Niszczono, rabowano i podpalano wówczas synagogi, sklepy i mieszkania należące do Żydów (nazwa tych wydarzeń pochodzi od potłuczonych szyb zalegających na ulicach). Zginęło wówczas kilkadziesiąt osób, a w konsekwencji tych wydarzeń nasiliła się emigracja ludności żydowskiej z Niemiec.

HOLOKAUST, CZYLI ZAGŁADA

W czasie II wojny światowej Niemcy rozpoczęli konsekwentną eksterminację narodu żydowskiego - zarówno mieszkańców Niemiec, jak i ziem podbitych przez III Rzeszę oraz krajów z nią współpracujących.

Zagłada Żydów - najbardziej przerażająca masowa zbrodnia w dziejach - przeszła do historii

pod nazwą Holokaustu. Określenie to (gr. *holos* - cały, *kausis* - palenie) w starożytności oznaczało całopalenie, czyli ofiarę złożoną ze zwierzęcia w całości spalonego na ołtarzu. Sami Żydzi tragedię swego narodu określają mianem Shoah (hebr. zagłada).

Na obszarach pozostających pod władzą niemiecką Żydzi zostali zmuszeni do oznakowania ubrań naszywkami albo opaskami z gwiazdą Dawida, mającymi świadczyć o przynależności narodowej danej osoby. Początkowo najbardziej bezwzględnie traktowano Żydów w podbitych przez III Rzeszę krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Ginęli oni w masowych egzekucjach i byli wywożeni do obozów koncentracyjnych. Wyrzucano ich z domów i nakazywano osiedlanie się w specjalnie wyodrębnionych dzielnicach zwanych gettami, z czasem odgrodzonych drutami kolczastymi lub murami, mającymi odizolować ludność „gorszą pod względem rasowym”.

Na ziemiach polskich największe getto Niemcy utworzyli w Warszawie. Na niewielkim terenie stłoczono tam kilkaset tysięcy osób. Z powodu przeludnienia, chorób, katastrofalnych warunków higienicznych i głodowych racji żywnościowych śmiertelność mieszkańców getta była przerażająco wysoka. Za pomoc ukrywającym się Żydom groziły surowe kary, zróżnicowane na poszczególnych obszarach okupowanych przez Niemcy. Na ziemiach polskich była to kara śmierci.

Po agresji III Rzeszy na ZSRR (czerwiec 1941 r.) podążające za niemieckim wojskiem oddziały specjalne SS, zwane *Einsatzgruppen* (niem. grupy operacyjne), dokonywały masowych mordów na Żydach żyjących na zajmowanych obszarach. Szczególnie złą sławą okrył się Babi Jar koło Kijowa, gdzie Niemcy podczas egzekucji zabili ok. 35 tys. osób.

W styczniu 1942 r. na konferencji w podberlińskiej miejscowości Wannsee władze nazistowskich Niemiec podjęły decyzję o tzw. ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej (niem. *Endlösung*), co w praktyce miało oznaczać całkowite unicestwienie narodu żydowskiego. Żydów z całej podporządkowanej III Rzeszy Europy zwożono do utworzonych w tym celu obozów zagłady. Tam niemal natychmiast ich zabijano, m.in. w specjalnych komorach gazowych. Obozy śmierci - np. w Treblince, Bełżcu, Auschwitz-Birkenau (Oświęcim-Brzezinka), na podlubelskim Majdanku - Niemcy zbudowali na okupowanych ziemiach polskich, ponieważ przed wojną żyła tu najliczniejsza w Europie społeczność żydowska. W wyniku Holokaustu życie straciło niemal 6 mln Żydów, czyli ok. 70% przedwojennej populacji żydowskiej w Europie. Podobny los spotkał europejską społeczność Romów.

APARTHEID

Mimo tragicznych doświadczeń II wojny światowej idee rasizmu nie zostały powszechnie odrzucone, a najbardziej zmiennym przejawem ich żywotności w drugiej połowie XX w. były dzieje Republiki Południowej Afryki (RPA). W latach 1948-1991 system społeczno-polityczny tego państwa opierał się na doktrynie segregacji rasowej, określanej mianem apartheidu (w języku afrikaans słowo oznaczające separację, odrębność). Jej zwolennicy głosili konieczność odrębnego rozwoju ras ludzkich. Segregacja rasowa objęła więc w RPA wszystkie dziedziny życia. Zakazane były małżeństwa i kontakty seksualne między członkami różnych ras. Każda z grup rasowych zamieszkiwała odrębne strefy, miała własne sklepy, restauracje, publiczne środki komunikacji, kościoły, szpitale, plaże, obiekty sportowe itd. Jednocześnie na mocy ustawodawstwa apartheidu inne niż biała grupy rasowe (przede wszystkim ludność

murzyńska i Hindusi) były na różne sposoby dyskryminowane. Prawa polityczne czy niektóre najlepiej płatne zawody zarezerwowano dla białej mniejszości. Również przeznaczone dla niej instytucje publiczne, w tym szkoły, funkcjonowały na zdecydowanie wyższym poziomie niż te, z których korzystały pozostałe grupy rasowe.

Apartheid był wielokrotnie potępiany na arenie międzynarodowej. W 1966 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) uznała go za zbrodnię przeciw ludzkości. Pod wpływem kryzysu gospodarczego, sankcji politycznych i gospodarczych nakładanych przez ONZ oraz narastającego oporu czarnej większości rząd RPA zdecydował się na odejście od doktryny segregacji rasowej. W 1991 r. system apartheidu został zniesiony. Trzy lata później przeprowadzono wolne wybory, w których mogli wziąć udział obywatele należący do wszystkich ras.

Twarzą walki o prawa czarnych w RPA był Nelson Mandela. Tu znajduje się film dotyczący jego działalności: <https://www.youtube.com/watch?v=xLZOOrcXhVg>.

Film w wersji anglojęzycznej: APARTHEID 46 YEARS IN 90 SECONDS - BBC NEWS
LINK: <https://www.youtube.com/watch?v=2f2k6iDFCL4>